

DIZAINS PIEVIENO VĒRTĪBU

“Viens no sarežģītākajiem uzdevumiem – formulēt Latvijā nezināmo dizaina zinātnei kā nepieciešamu un perspektīvu zinātnes jomu starp visām citām nozarēm,” saka **Aija FREIMANE**, Latvijas Mākslas akadēmijas asociētā profesore, pēcdoktorantūras pētniece, kas atbalstu savam pētījumam **“Dizaina sociāli ekonomiskās ietekmes identifikācijas sistēma zināšanu intensīvas ekonomikas transformācijai Latvijā”** ieguva pirmajā pēcdoktorantūras pētījumu programmā ar Latvijas valsts budžeta (10%), Eiropas Reģionālā attīstības fonda (85%) un Latvijas Mākslas akadēmija (5%) finansējumu.

Kā formulējāt savu pētniecības interesi tik inovatīvā tēmā?

Lai arī mana pētījuma tēma izklausās sarežģīta un nesaprotama, tā vispirms meklēja atbildes uz tik zināmo teicienu “dizains pievieno vērtību”. Jebkuras dizaina formas lietotājs ir cilvēks, un tas, kādā veidā un kā dizains rada un pievieno vērtību, līdz šim bija neskaidrs. Mani interesēja šī mijiedarbība starp iesaistītajām pusēm – dizaina nozare, tautsaimniecība, publiskais sektors un gala lietotājs – cilvēks. Pētījuma tēmas nosaukumu sarežģītu padarīja nepieciešamā atbilstība viedās specializācijas stratēģijai RIS 3. Tas arī bija viens no sarežģītākajiem uzdevumiem – formulēt Latvijā nezināmo dizaina zinātnei kā nepieciešamu un perspektīvu zinātnes jomu starp visām citām nozarēm.

Kā aizsākās jūsu interese par dizaina vērtību?

Dizaina vērtības jeb ietekmes izzināšanu aizsāku jau savā promocijas darbā. Tolaik mani interesēja, kādu vērtību dizains un dizaineri radījuši pēdējo 200 gadu laikā kopš industriālās revolūcijas. Darba sākumposmā es uzdevu cilvēkiem vienu vienkāršu jautājumu – kas ir visvērtīgākais jūsu dzīvē?

Protams, ka atbildes apstiprināja to, ka ne jau lietās ir vērtība, bet gan saskarsmē ar cilvēkiem. Tā es savā promocijas darbā pētīju dizaina, ilgtspējas un sociālās labklājības mijiedarbību un dizaina lomu tajā. Tāpēc likumsakarīgi, ka pēcdoktorantūras pētījumā es turpināju savu interesi par dizaina ietekmi un radīto vērtību saistībā ar cilvēkiem un ekonomiku.

Dizaina joma nav skatāma šaurā kontekstā, lai to pētītu ir vajadzīgs plašs skatījums un izpratne mijiedarbībā ar citām nozarēm. Kā jūs gūvat savu redzējumu?

Pašlaik esmu vienīgā dizaina pētniece Latvijā ar doktora zinātnisko grādu un pēcdoktorantūras pieredzi. Dizaina pētniecība jeb pētniecībā balstīta produktu un pakalpojumu izstrāde ir joma, ko aizsāku 2008. gadā, kad sāku strādāt Latvijas Mākslas akadēmijā. 2002. gadā Latvijas Mākslas akadēmijā ieguva maģistra grādu tekstilmākslā, kā arī pēc studijām Latvijas Universitātē ieguva profesionālo grādu starptautiskajās ekonomiskajās attiecībās. 2005. gadā pabeidzu studijas Londonas Sītijas Universitātē (City University London) un ieguva maģistra grādu radošo industriju un kultūrpolitikas veidošanā. Arī strādājot LR Kultūras ministrijā, man bija izdevība formulēt Latvijas radošo industriju nozari un domāt, kā attīstīt radošās industrijas, tai skaitā dizainu, Latvijā.

Kādi bija izaicinājumi gatavojot, iesniedzot un īstenojot šo projektu?

Pieteikties pēcdoktorantūras stipendiju konkursam pamudināja divi aspekti - vēlme darīt, izziņāt un attīstīties profesionāli, kā arī solītais finansiālais atalgojums, kas tai brīdī bija vilinošāks par profesora atalgojumu. Taču es ar prātu sapratu, ka dizaina pētniecību var Latvijā nesaprast un cerēju, ka starptautiskie eksperti spēs pamatot dizaina pētniecības esamību starptautiski, līdz ar to arī nepieciešamību Latvijā. Es riskēju, rakstot pētījuma pieteikumu, taču neko nedarot arī nekas nenotiktu. Šis bija mans pirmais tikai pašas rakstītais pētniecības projekta pieteikums, kuru arī īstenojot es biju viss vienā personā. Protams, šādu projektu es nevarētu iesniegt un paveikt bez Latvijas Mākslas akadēmijas atbalsta. Lielu ierosmes avotu un atbalstu es gūvu no sava starptautiskā zinātniskā partnera, Dublinas Tehnoloģiskās universitātes (Technological University

Dublin, College of Arts and Tourism) zinātniskā konsultanta, rektora John O'Connor. Tagad, pēc pētījuma starptautiski nozīmīgu rezultātu iegūšanas, visvairāk es novērtēju, ka pētniecības laikā man no abām institūcijām tika ļauta radoša brīvība, bija uzticēšanās, un ļāva riskēt un darīt citādi, kā līdz šim.

Kā jūs raksturotu pētījuma īstenošanas laiku?

Pētījuma īstenošanas laiku varētu raksturot kā ļoti saspringtu divu apstākļu dēļ. Vispirms, lai konkurētu ar Latvijas prioritārajām zinātņu nozarēm, es uzstādīju sev augstu sasniedzamo rezultatīvo rādītāju skaitu ļoti īsā periodā. Pusotra gada laikā man bija ne tikai jāveic pats pētījums, lai radītu jaunas zināšanas dizaina teorijā un pētniecībā, bet arī jāuzraksta pieci zinātniskie raksti un jāpiedalās konferencēs. Otrs, es melotu, ja teiktu, ka pētījuma pieteikuma rakstīšanas brīdī un tā sākumposmā es biju pārliecināta, ka man izdosies radīt novitāti starptautiski tik jaunā un specifiskā nozarē kā dizaina zinātne.

Kādi ir vērtīgākie un praktiski pielietojamākie jūsu pētījuma rezultāti?

Par vērtīgākajiem sava pēcdoktorantūras pētījuma rezultātiem uzskatu četrus, kas ir inovācija un jauninājums dizaina nozarē starptautiski. Vispirms, tā ir dizaina definīcija, kas pasaka, ka dizains definē patiesu vajadzību, un tā rezultāts rada labsajūtu cilvēkam – produktu, pakalpojumu, sistēmu vai stratēģiju lietotājam (*Design is a method of identifying a real need and provides solutions that result in happiness and satisfaction*). Šādā dizaina izpratnē tiek pateikts dizaina mērķis - kāpēc un kas būtu jārada, lai dizaina risinājums radītu pievienoto vērtību. Otrkārt, es nedefinēju trīskāršo dizaina procesu (*Triple design process*), kas nozīmē, ka dizaina izstrādes principi iekļauj gan dizaina, gan *lean* un *agile* taktikas, kā arī pieļauj, ka dizaina risinājumi var būt vairāk nekā viens gala rezultāts, tai skaitā, dizaina rezultāts var būt jau dizaina izstrādes sākumposmā. Šo pētījuma rezultātu var lietot gan profesionāli dizaineri, dizaina izglītības sniedzēji, gan arī uzņēmumi un pakalpojumu sniedzēji, tai skaitā valsts un pašvaldību institūcijas, jaunu produktu un pakalpojumu attīstības procesā jeb dizaina darba uzdevuma definēšanā.

Kā trešo es izstrādāju dizaina pielietošanas pašvērtējuma matricu, iekļaujot jautājumus, kuri līdz šim netika atspoguļoti daudzveidīgās dizaina pašvērtējuma matricās, taču skaidri parāda dizaina klātesamību produkta vai pakalpojuma izstrādes procesā. Atbildot uz konkrētiem jautājumiem, uzņēmēji vai publisko pakalpojumu sniedzēji var pārliecināties, vai un kādā pakāpē dizains ir iekļauts risinājuma izstrādē kā ārējo datu un vides analītiski kontekstuāla analīze, lietotāju analīze, produktu vai pakalpojumu izstrādes un ietekmes analīze, kādu vērtību risinājums rada, kā arī iekļauti uzņēmuma dizaina kapacitātes izvērtēšanas aspekti.

Kā ceturto un galveno sava darba jauninājumu un vērtību es uzskatu definētos dizaina vērtības kritērijus, kas pasaka, kādā veidā produkti un pakalpojumi pievieno vērtību tieši cilvēkam ikdienas produktu un pakalpojumu lietošanā, radot apmierinātību un emocionālo pieķeršanos. Pētījumu es veicu, analizējot piecas paaudzes un četras sociālekonomisko klašu grupas. Pētījuma rezultāti uzrādīja, ka visas paaudzes un dažādu sociālekonomisko klašu grupas, izņemot trīs augstāko sociālekonomisko klašu grupas, uztver dizaina pievienoto vērtību vienādi, tikai atšķirīgās prioritātēs. Produktu kritēriji – ērts, noderīgs, drošs, ilgstošs, estētisks un personīgs, bet pakalpojumu kritēriji – saprotams, pieejams, uztverams, drošs, savlaicīgs un pieredzams ir tie, kas ikdienā rada dizaina pievienoto vērtību cilvēkam. Tajā pašā laikā, testējot pētījuma rezultātus ekstremālos ārējās vides apstākļos (Covid-19 pandēmijas laikā), pierādījās, ka dizaina vērtība ir saistīta ar ārējiem un subjektīviem faktoriem, kontekstā ar vērtību teoriju. Līdz ar to, dizaina pievienoto vērtību nosacītos ārējos apstākļos un nosacīti subjektīvi indivīdam. Definētie kritēriji palīdzēs izstrādāt produktus un pakalpojumus, lai uzņēmēji un pakalpojumu sniedzēji jau no produktu, pakalpojumu dizaina izstrādes sākumposma domātu par to, kāds labums un ieguvums būs cilvēkam. Jāsaka, ka aiz kadra palika vēl daudzi citi secinājumi un atklājumi, kuri referēti starptautiskās konferencēs un atklāti pētījuma lielajā zinātniskajā pārskatā.

Kādi ir jūsu personīgie ieguvumi pēcdoktorantūras laikā?

Vispirms tā ir apziņa un atzīšana, ka Latvijas dizaina pētniecība ir starptautiski konkurētspējīga. Esmu ieguvusi profesionālu pašapziņu, apguvusi jaunas prasmes un zināšanas, esmu iesaistījies

piecos starptautiskos dažādu reģionu dizaina profesionāļu tīklos, no kuriem trīs ir jauni. Un protams, Dublina, Londona, Vīne, Pēterburga, Ņujorka, Bogota, Berlīne, Lisabona vienmēr manās atmiņās būs saistītas ar manu pēcdoktorantūras laiku.

Sagatavoja **Iona Gektmane-Hofmane**

Avots: "Zinātnes Vēstnesis", Nr. 17 (601), 2020. gada 19. oktobris